

SLOVENSKI JEZIK IN KNJIŽEVNOST MED KULTURAMI

Eccē bi deti nas neze
gresil tevuekigemube
sta starosti neprigem
lioki nikoligese per
sali neimugi nislzna
telezemoki nuuvue
kigemubesta bone
sestavuiztiubui ne
priualninu uvignan
odszlauuibosige potom
nana rodzlo vuezki
stazti lperzali boi
do neimoki lbzre
duzemirt lpagibra
trua pomenem ze
dai zino uuebofi na
refemze botomu oz

stanem zich mirzch
del Esesunt dela foto
nina Eserebu tuorim
bratra oclevuetam Efe
tatua Eseraszboi Esesuti
ugongenige Eserotu Choi
se lb nepalzem nuge pre
stapam Esene nauuizt
nuzce teh del mirzene
pred bosima ozima mo
sete potomu zinzli uoi
deta. Namu razumeti
esebese priuua Zhou
uezi yliza talie aco
se muigelim tere ne
priualnina uz nenuvi
desse Abosiu uzliubise

Slovenski slavistični kongres
Trst/Trieste in Koper/Capodistria 2022

Zbornik Slavističnega društva Slovenije 32

SLOVENSKI JEZIK IN KNJIŽEVNOST
MED KULTURAMI

Uredila
Matej Šekli in Lidija Rezoničnik

Zveza društev Slavistično društvo Slovenije
Ljubljana 2022

Zbornik Slavističnega društva Slovenije 32

Slovenski slavistični kongres 2022, Trst/Trieste in Koper/Capodistria, 29. september–1. oktober 2022

SLOVENSKI JEZIK IN KNJIŽEVNOST MED KULTURAMI

Urednika: Matej ŠEKLI, Lidija REZONIČNIK

Recenzenti: Vanda BABIČ, Nataša GLIHA KOMAC, Miha JAVORNIK, Magda JEVNIKAR, Jožica JOŽEF BEG, Marija KOSTNAPFEL, Vesna MIKOLIČ, Irena NOVAK POPOV, Blaž PODLESNIK, Vilma PURIČ, Luka REPANŠEK, Lidija REZONIČNIK, Špela SEVŠEK ŠRAMEL, Namita SUBIOTTO, Matej ŠEKLI, Igor ŠKAMPERLE, Jana ŠNYTOVÁ, Loredana UMEK, Ivan VERČ, Alenka ŽBOGAR

Tehnični urednik: Rok MRVIČ

Izdala in založila Zveza društev Slavistično društvo Slovenije v Ljubljani septembra 2022.

Prva e-izdaja. Publikacija je v formatu PDF brezplačno dostopna na spletni strani ZSDSDS.

Povezava: <<https://zdsds.si/tiski/zborniki-slavisticnega-drustva-slovenije/>>

To delo je ponujeno pod licenco:

Creative Commons mednarodna licenca 4.0: priznanje avtorstva, deljenje pod enakimi pogoji.

Deli besedil so bili pripravljene z vnašalnim sistemom ZRCola, ki ga je na Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU v Ljubljani razvil Peter Weiss.

Naslovnica: prva stran rokopisa II. Brižinskega spomenika.

Rokopis je dostopen na spletni strani *Elektronske znanstvenokritične izdaje slovenskega slovstva*.

<<http://nl.ijs.si/e-zrc/bs/>>

Avtorske pravice za besedilo te izdaje ureja licenca Creative Commons 2.5: priznanje avtorstva, brez predelav.

© Digitalni faksimile izvornika: Bayerische Staatsbibliothek, München.

Kataložni zapis o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani.
COBISS.SI-ID 125796099
ISBN 978-961-6715-44-7 (PDF)

KAZALO

Matej ŠEKLI	
Slovenski knjižni jezik in <i>Slavia Romana</i>	11
Sodobna slovenska tržaška književnost	
Marija PIRJEVEC PATERNU	
Rast slovenske tržaške književne kulture od Trubarja do sodobnosti	27
Miran KOŠUTA	
Slovenska književnost v Italiji, utiralka prevodne poti k sosedu.....	43
Vilma PURIČ	
Uvajanje novih stilov v sodobno tržaško pesništvo.....	51
Loredana UMEK	
Premik v sodobnem slovenskem tržaškem romanu.....	61
Tatjana ROJC	
Boris Pahor: pisatelj onkraj senc.....	69
Martin BRECELJ	
Rebulova krivulja časa.....	79
Jernej ŠČEK	
Humanistična misel v literarnem svetu Alojza Rebule.....	89
Marta IVAŠIČ	
Knjige in knjižnice pripovedujejo o slovenskem Trstu	101
Slovenska istrska književnost	
Jasna ČEBRON	
Slovenska istrska književnost	109
Diana KOŠIR	
Slovenski kulturni utrip na prelomu stoletij na Koprskem	115
Ines CERGOL	
Alojz Kocjančič – prvi slovenski istrski pesnik.....	127
Nada ĐUKIĆ	
Istrska motivika v poeziji Berta Pribca.....	141
Vladka TUCOVIČ STURMAN	
Ob jubileju Marjana Tomšiča: pisatelj in njegov Boškin tri desetletja po izidu romana <i>Óštrigéca</i> (1991).....	147
Senija SMAJLAGIĆ	
Istrski prostor pesniškega sveta Edelmana Jurinčiča	155

Lokalni, nacionalni in medkulturni vidiki slovenščine in slovenistike

Ana TOROŠ

Literatura na stičišču – berili slovensko, italijansko, furlansko in nemško piščočih avtorjev s Tržaškega, Goriškega in Videmskega ter Istre za osnovne in srednje šole..... 161

Vesna MIKOLIČ

Obravnava lokalnih, nacionalnih in medkulturnih vidikov v Tomšičevih *Šavrinkah* po učnem modelu TILKA..... 175

Karin MARC

Frazeologija kot most k interdisciplinarnosti in med-/večkulturnosti: predlogi za obravnavo frazeologije pri pouku slovenščine kot prvega in tujega jezika 187

Tina ROŽAC

Istrska kulturna dediščina pri pouku slovenščine 203

Barbara ZORMAN

Poučevanje slovenske priseljske/izseljske literature 211

Slovenska in hrvaška književnost

Kozma AHAČIČ

Uraški biblijski zavod – Trubarjeva pot od navdušenja do razočaranja ter njegov odnos do hrvaških tiskov 225

István LUKÁCS

Bartolove in Krleževe *Lutke* v intermedialnem kontekstu..... 239

Romanski jezikovni sosedje: kako dobro jih poznamo?

Luka REPANŠEK

Starejša substratna zemljepisna imena v luči romansko-slovanskega stika na jugovzhodnem alpskem prostoru 251

Agata ŠEGA

Slovansko-romansko sobivanje na območju Vzhodnih Alp in severnega Jadrana do konca 11. stoletja ter njegove jezikovne sledi 267

Suzana TODORVIĆ

Istrobeneščina v severozahodni Istri..... 281

Lara POTOČNIK

Istroromunščina..... 293

Nives ZUDIČ ANTONIČ

Italijanska književnost v Istri..... 307

Matej TRATNIK

Goriški furlanski pesniki – prevodi izbranih besedil 317

Vesna Mikolič

Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Inštitut za jezikoslovne študije
Univerza v Trstu, Oddelek za humanistiko, Katedra za slovenski jezik in književnost
vesna.mikolic@zrs-kp.si, vmikolic@units.it

Obravnava lokalnih, nacionalnih in medkulturnih vidikov v Tomšičevih *Šavrinkah* po učnem modelu TILKA

Prispevek predstavlja učno enoto, izdelano skladno z učnim modelom TILKA. Osrednja tema je roman Marjana Tomšiča Šavrinke. Gre za besedilo priznanega slovenskega pisatelja, ki poleg estetskega doživetja ponuja možnost obravnave družbeno relevantnih tem z lokalnih, nacionalnih in medkulturnih vidikov. Učna enota vsebuje štiri korake (pristop k temi, jezikovno-stilistični del, poglobljanje teme, aplikacija teme), po katerih učenci spoznajo idejna izhodišča in jezik romana ter se поблиže seznanijo z medkulturno tematiko in položajem žensk v družbi.

1 Osnovne značilnosti učnega modela TILKA

Namen prispevka je opozoriti na možen način obravnave Tomšičevega romana *Šavrinke* ter njegovih vsebinskih in slogovno-jezikovnih posebnosti, ki so vredni šolske pozornosti. Prispevek ni oblikovan kot učna priprava z vsemi možnimi učnimi metodami in oblikami, izbira le-teh je prepuščena učiteljem in učiteljicam. Obravnava sledi učnemu modelu TILKA, katerega teoretske osnove predstavljamo v nadaljevanju.

Tilka je junak istoimenske novele slovenskega pisatelja Simona Jenka, ki pripoveduje o poskusu ženitve nerodnega in telesno šibkega kmečkega fanta Tilke. Novela je odlična psihološka skica malega človeka, ki opozarja na eni strani na neustrezen odnos družbe do drugačnosti, na drugi pa na pomen oblikovanja socialne zmožnosti, potrebne za medosebne stike in preseganje konfliktnih situacij.

Ker vse te elemente vključuje tudi učni model, ki ga sedaj predstavljamo, smo ga naslovili z istim imenom, ki je obenem tudi akronim angleškega poimenovanja modela, in sicer: TILKA – Teaching Interculturally Language and Literature for Conflicts Avoidance/Medkulturno poučevanje jezika in književnosti za preseganje konfliktov. Gre za model medkulturnega poučevanja jezika in književnosti pri J1 in J2, ki vključuje tudi spoznanja transakcijske analize (TA). TA je teorija osebnosti in komunikacije, ki jo je utemeljil ameriški psihiater Eric Berne konec 50. let prejšnjega stoletja, kasneje pa so jo v psihoterapevtske namene ter za področji izobraževanja in menedžemeta razvijali dalje (Berne 1964, 2007, Karpman 1968, Steiner 1994, Mountain in Davidson 2012 idr.). Naš učni model povezuje spoznanja transakcijske analize, predvsem

Karpmanovega trikotnika moči, s teoretskimi osnovami medkulturne vzgoje (Byram 1997), spoznanji jezikoslovnih projektov UP ZRS (Čok 2006, Mikolič 2004, 2016a, Mikolič in Marc Bratina 2009) ter avtoričine prakse poučevanja didaktike jezika na koprski slovenistiki in didaktike književnosti na tržaški slovenistiki.

V okviru modela TILKA pouk jezika in literature temelji na življenjskih primerih in avtentičnem gradivu. Ob takšnih umetnostnih ali neumetnostnih besedilih razvijamo jezikovno sporazumevalno in bralno zmožnost, poleg tega pa jih uporabimo kot izhodišče za razpravo na različne aktualne teme sodobne družbe. Izhajamo iz tem, povezanih s posameznikovim ožjim okoljem, in prehajamo k družbeno relevantnim temam na nacionalni in nadnacionalni ravni oz. povezanimi z različnimi kulturami. Jezik torej učimo tako, da govorimo o kulturi, tudi literaturi, in to tako izhodiščni kot ciljni kulturi. Na tak način pri učencih razvijamo kritično kulturno zavest oziroma zavest o prvi in drugih kulturah na kognitivni, emocionalni in aktivnostni ravni, ki se oblikuje sočasno z jezikovno sporazumevalno in bralno zmožnostjo, ter dosegamo celovito medkulturno sporazumevalno zmožnost (Mikolič 2004). Tako pri poučevanju jezika kot književnosti učenci prepoznavajo in usvajajo komunikacijske obrazce, ki so po teoriji transakcijske analize bistveni za učinkovito komunikacijo. S pomočjo tega znajo oceniti lastne vloge v interakciji (napadalec, žrtev in reševalec) in zmorejo izstopati iz škodljivih odnosov trikotnika moči (po Karpman 1968) oziroma presegati konfliktne situacije. V vseh delih učne enote je poudarek na raziskovalnem pristopu oz. aktivnosti učencev (za natančen opis modela TILKA glej Mikolič 2016a, 2016b, v tisku). Vsaka učna enota pa vsebuje štiri korake, in sicer: pristop k temi, jezikovno-stilistični del, poglobljanje teme in aplikacija teme, ki jih bomo predstavili v okviru učne enote o romanu *Šavrinke* Marjana Tomšiča.

2 Obravnava Tomšičevega romana *Šavrinke* po štirih korakih učnega modela TILKA

2.1 Pristop k temi – roman in njegov avtor

V prvem koraku se učenci soočijo z besedilom, bodisi da odlomek najprej preberemo in je že samo doživljajsko branje motivacija v obravnavo bodisi da v razredu predstavimo okoliščine nastanka romana ali teme, s katerimi učencem takoj na začetku približamo delo. Tako tu navajam nekatere osnovne informacije o samem romanu in njegovem avtorju.

Šavrinke Marjana Tomšiča so bile prvič objavljene 1986. leta, zatem v ponatisu leta 1991 (obakrat pri založbi Kmečki glas), leta 2019 pa v prenovljeni izdaji pri založbi Beletrina. Gre za roman, ki je v marsičem spremenil pogled na regionalno literaturo in življenje v Istri, zato lahko govorimo o istrskem romanu v najboljšem pomenu te oznake.

V prvi izdaji je bil jezik samo mestoma narečno intoniran – dialogi bolj, ostali tekst manj – medtem ko se je v drugi izdaji jezik, zaradi večje razumljivosti, približal slovenskemu knjižnemu jeziku. V najnovejši različici so dialogi v celoti napisani v dveh narečjih, v narečju iz slovenskega dela in narečju iz hrvaškega dela Istre, kateremu se tu in tam pridružuje še italijanski jezik. V knjigi ostaja v knjižnem jeziku s kakim nujnim narečnim izrazom samo spremno besedilo. Pri tej jezikovni predelavi romana je avtorju pomagala lektorica Alferija Bržan, ki je tudi sama narečna pesnica, pri hrvaškem dialektu pa se je naslonila na dve govorki iz okolice Buzeta. Romanu je priložen slovarček, posebej za slovensko narečje, hrvaško narečje in italijansko besedišče.

Kot sem zapisala v spremni besedi k romanu (Mikolič 2019: 413–442),¹ je Marjan Tomšič prvi slovenski pisatelj, ki v svojih romanih in kratki prozi piše o Slovenski Istri, zato je njegovo delo imelo pomemben vpliv na občutenje istrske identitete, pravzaprav je s svojim istrskim opusom v 80. in 90. letih sprožil korenit zasuk tako v samovrednotenju Istrank in Istranov, Šavrink in Šavrinov kot v pogledu nanje od zunaj. Istrska oz. šavrinska identiteta sta postajali obliki regionalne identitete brez negativnih prizvokov. Podobno kot sta v istem času s svojo književnostjo storila slovenska pisatelja Feri Lainšček za Prekmurje in Vlado Žabot za Prlekijo. Tomšiču so potem sledili mnogi umetniški ustvarjalci, zbiratelji ljudskega blaga, literarni krožki in kulturna društva, ki so v Slovenski Istri postajali vse številnejši.

Zanimivo je, da Tomšič ni domačin, ni Istran, pač pa je rojen v Račah pri Mariboru in je v Istro prišel kot novinar in učitelj slovenščine. A Tomšič je z velikim spoštovanjem in empatijo pristopil k življenjskim zgodbam svoje gospodinje Marije Franca, pri kateri je živel v Gračišču, in istrskim pripovedkam, pravljam, ki jih je zbiral skupaj s svojimi učenci.

Tako je slišal tudi zgodbe o Šavrinkah. Kdo so Šavrinke, o katerih pripoveduje v romanu, ki nosi tudi takšen naslov? Šavrinke so ženske, ki so med obema vojnama iz slovenskega dela Istre hodile v osrednjo, hrvaško Istro kupovat jajca, jih nato z oslom ali peš s plenjerji na glavi tovorile do Trsta, kjer so jih prodajale in za ta denar nakupile manjkajoče potrebščine za dom in za svoje stranke v osrednji Istri. Ženskam so se včasih pridružili tudi moški. S tem imenom, Šavrinka in Šavrini, so jih poimenovali v osrednji, hrvaški Istri, ker so prihajali iz Šavrinije, to pa je poimenovanje za gričevnati, ruralni del Slovenske Istre med Rižano in Dragonjo.

Marjan Tomšič je prvi ugledal veliko vrednost tega življenja. Seveda je to življenje zanimivo tudi zaradi stika z magijo, ki so ga polne tudi istrske pripovedke in ga vsebujejo tudi Tomšičevi romani, zaradi česar ga nekateri uvrščajo v okvir magičnega realizma. A po našem mnenju je še večja vrednost v prikazu življenja celotne šavrinske skupnosti.

¹ Večina spoznanj v pričujočem prispevku, ki jih predlagamo v obravnavo pri šoskem pouku, je vzeta iz omenjene spremne besede (glej Mikolič 2019: 413–442).

Tako učence najprej spodbudimo k razmišljanju o lastnem vedenju in izkušnjah, povezanih z Istro, njenim slovenskim delom, njenim morjem, naravo in ljudmi ali/in o pomenu regij in regionalne književnosti za slovensko družbo in književnost. Nato pa za uvodno branje v razredu predlagamo odlomek iz zaključnega dela romana, kjer je v videnju glavne protagonistke romana Katine predstavljeno celotno šavrinsko ljudstvo. Čeprav občutimo Katino kot nosilko najvišjih etičnih sporočil romana, pa je pravzaprav glavna oseba Tomšičevega romana prav šavrinska skupnost, obrobno ljudstvo, ki mu nasproti stoji težka usoda, a ki se v tem končnem Katininem videnju dvigne nad vse:

Gračiška dolina se je bližala počasi, počasi. Tedaj je Katina doživela svoje drugo videnje. Nenadoma se je prebudila iz otopelosti in se začudila, kajti utrujenost je izginila in, kar je bilo najbolj čudno, gledala je na pot z višine, kakor da bi plavala po zraku, deset in več metrov nad tlemi. Spodaj so bili vrhovi bekačev, segali so ji komaj do pasu. Noč, ki je postajala svetla, ji je odkrivala griče na levi in desni in vse je bilo nekako manjše, nižje, bolj drobno. Nenadoma se je zavedela, da je velika, visoka dvanajst metrov, in da je tako velika tudi njena muša. Zrak ji je piskal okoli ušes, ali to ni bil veter, to je bila njena hitra hoja.

Takrat je zagledala pred sabo še druge Šavrinke in vse so bile tako velike kakor ona in vse so hitele kakor veter hitro, da so hribi kar naprej in naprej izginjali, se pojavljali in izginjali.

Tam je hodila Karmela, pred njo je hitela Tonina, ob njej Juta, pa Urša in Šanta in Bepina in Zaharija ... Ho, ho, ho, celo Čuforka je bila velikanka, tista mikena Čuforka je bila celo večja od vseh in vihrala je skozi dolino kakor burja. Pa vidi tam tega Batiča, kakšen je! A Bučič je še višji, še močnejši! Za njimi teče Jucka in zemlja se trese, kakor da se po njej kotalijo skale. A tam hiti Andžela, manjša od Katine, a vseeno velikanka. Vse polno jih je, teh Šavrin in Šavrinov, in vsi hodijo hitro, hitro in močno, jezno in odločno. En korak, in že so čez reko, pet korakov, in že so pri izviru, deset korakov, in so pod Motovunom ... (Tomšič 2019: 377–378.)

A Tomšič tega ljudstva ne idealizira, ne moralizira, opisovani prebivalci slovenskega istrskega podeželja niso homogena celota ali zgolj kolektiv, v resnici so si med seboj zelo različni, tako po videzu in značaju kot glede na ravnanje in status v vaški skupnosti. Poglavlja v romanu so v resnici asociativno nanizane zgodbe o različnih ljudeh in dogodkih, v katerih zaživi cela paleta vaških likov, ki so v svojih dejanjih vedno notranje koherentni, se pa iz zgodbe v zgodbo vsak od njih, vsak na svoj način, tudi razvija, uči. Neformalna socialna kontrola vaške skupnosti deluje, človeške slabosti naletijo na oster odziv skupnosti, vendar pa tudi na medsebojno sprejemanje. Skupne izkušnje in nenehna interakcija, v obliki pripovedovanja, pogovarjanja, šaljenja in petja, to pisano družčino povezujejo v trdno celoto, skupnost. Zato je pomembno, da jih bralci oz. učenci spoznamo prek njihovih pogovorov, prek Tomšičevega jezika.

2.2 Jezikovno-stilistični del – jezik in slog romana

V drugem koraku učne enote po modelu TILKA povežemo obravnavo literarnega (ali neliterarnega) besedila z jezikovnim poukom. Ker Marjan Tomšič v svojem romanu pokaže neverjeten posluš za vse človeško najbolj prav v sledenju govoru Šavrink in Šavrinov, skozi opazovanje jezika romana na eni strani še poglobljamo razumevanje sporočil romana, na drugi pa učenci usvajajo nekatere jezikovne zakonitosti in spoznavaajo razmerje med narečjem in knjižnim jezikom.

Narečje v premem govoru in z njim zlit ritem spremnega besedila dajeta romanu *Šavrinke* svojevrsten pečat pristnosti, skozi se uresničuje podoba avtentičnega sveta šavrinke skupnosti, bodisi skozi posnemanje ritma istrskega oslička bodisi z uporabo prisposodob in besedišča, ki so bili sestavni del istrskega sveta. Tako učencem skozi odlomke predstavljamo istrsko narečje, ritem besedila, ponovitve in paralelizme, naštevanje, humorne vložke, metaforiko, povezano z živalstvom in naravnim svetom, in ključne besede romana. Učenci ugotavljajo vlogo in učinek omenjenih slogovnih sredstev in tvorijo besedila s podobnimi metaforami in figurami. Posebej se lahko posvetijo obravnavi glagolov iti in reči, ki sta med ključnimi besedami romana, spoznavaajo njihove pomene in oblike, tudi njune posebnosti pri spreganju v različnih časih in naklonih, opazujejo pomene enodelnih stavkov z glagolom v 3. osebi ednine srednjega spola v povedku, npr. »Nosilo ga je po zraku«.

Prevladujoči **ritem** v romanu je ritem Katininega oslička, s katerim se pripoved tudi začne:

Muša se je cincala kar sama dalje. Poznala je pot bolje od gospodarice, ki je sedela na njej. Tok, tok, tok so trkala kopita po kamnih. Zibala se je muša, zibala se je žena na njej. Enakomerno, počasi in varno je žival premikala noge. (Tomšič 2019: 6.)

Ta enakomeren, počasen ritem Tomšič dosega s **ponovitvami in paralelizmi** vseh vrst. Ponavljajo se iste besede, iste besedne vrste, isti stavčni vzorci. Bralec začuti to večno ponavljajočo se pot, na ta način so izpostavljeni bolečina, kot je ta, ki nastopi ob smrti tete Urše:

Prihajali so ljudje iz Istre, ki so slišali za njeno bolezen. Prihajali so iz mnogih hrvaških vasi, da bi Čubejko Uršo še enkrat videli živo in da bi ji rekli, da je vse v redu, da je bilo lepo, da naj kar mirno zatisne oči in naj ne mara, naj ne skrbi. Prihajali so, jo prijemali za roko, jo nemo gledali, ji kaj govorili, ji kaj prinesli, darovali, jo pobožali, in potem odšli. (Tomšič 2019: 372.)²

Ali pa radost, veselje, smeh, čeprav porojeni iz obupa, ko je pri zadolženem Petru Krušiču in njegovi ženi Pavli fešta za vso vas, pa čeprav nič nimata:

2 Podčrtala V. M., enako v nadaljevanju.

Tako so jedli, jedli in pili, pa spet jedli, jedli ...

A brenta se je praznila, in ko so bili trebuhu do vrha polni, je bilo v brenti mesa le še za nekaj kil. Ali nobenemu od gospodarjev ni bilo žal, kajti samo enkrat se živi, samo enkrat se umre, samo enkrat na leto so koline in takrat mora biti človek vesel in ne sme misliti, kaj bo jutri. Jutri bo itak slabo, bo krompir, bo otrobov močnik, bo vrag, bo oni trgovec, bo žalost in še večja žalost. Naj gre k vragu vse skupaj: ta brenta, ta kunič, to vino, ta kruh! Naj gre k vragu hiša in hlev, naj poberejo njive in bošk, naj jih ogulijo do kože, naj jim poberejo vse, naj jih ubijejo, naj jim izpijejo kri do kosti, naj jim vzamejo, naj, kar naj!

Vso noč so pili, peli, plesali, jedli, pekli in jedli. (Tomšič 2019: 332.)

Ponavljajo se vse besedne vrste, a najpogosteje glagolske oblike, kot da poudarjajo zavezanost Šavrink nenehnemu delu, delovanju, premikanju. Še posebej pa so zanimive glagolske oblike v 3. osebi ednine srednjega spola, uporabljene v enodelnih stavkih brez pravega osebka; te lahko izražajo globoka, ne vedno doumljiva notranja občutja, kakršna je vest:

In sploh se ni zavedala, da je bila prvič v svojem življenju razsipna. Porabila je vse lire, le toliko jih je imela, da bo plačala vozovnico za ladjo. Nekje globoko, prav na dnu, jo je nekaj opominjalo in ji trkalo na vest, ali odgnala je to, kakor človek odžene nadležno žuželko. (Tomšič 2019: 273.)

Lahko je to odraz neznanega, nadnaravnega, strahu ali slutenj:

Nosilo ga je po zraku. V njem je bilo nekaj čudnega, nekaj nezemeljskega. (Tomšič 2019: 282.)

Spet drugič pisatelj z njimi samo zelo realistično slika stvarnost in dosega humorni učinek (v tretji povedi):

Na mostičku je bila najhujša gneča. Istrijanke so vlačile na ladjo živo in neživo: vreče, bisage, posode z mlekom, cule, kokoši, peteline, purane, majhne prašičke ... In potem je cvililo, kokodakalo, se drlo, kričalo, škripalo. (Tomšič 2019: 264.)

Podobno funkcijo ima **naštevanje**; v zgornjem primeru v drugi povedi služi realističnemu in humornemu opisu, včasih pa je v funkciji poudarka, stopnjevanja, v spodnjem primeru poudarjanja revščine:

Večerjali so suho polento, brez mleka, brez kave. Tu so bili reveži. Imeli so nekaj kur, dve ovci in eno kozo. To je bilo vse. (Tomšič 2019: 288.)

Humorne vložke najdemo tudi, ko se protagonisti znajdejo v konfliktu. Nesoglasja Istrani sprejemajo in jih tako ali drugače rešujejo prav s humorjem in pesmijo, kot je v primeru, ko se kregajo, ali se usodo lahko spremeni ali ne:

»Ne,« se je po krajšem molku oglasil Bučič, »Istra bo zmjeran tužna Istra, čez stu ljet bo prav tašna, kurke je zdej. Ben rjeko, da je taku deštino. Kar je deštino, se ne da menjat.« [...]

Katina se ni strinjala. Jezno je skoraj zakričala:

»Usoda je tu, kar ti ćeš. Ko se šturla, pole ti je usojeno, da boš zmjeron šturlasta. Usoda je, ale ne tašna, kur si jo mi mislimo. Še je Bug dal človejke svobodno voljo!«

»Še tu je uno,« je kar vzkipela Tonina. »Jemamo svojo voljo, zatu se lahko odločmo, ale bomo zmjeron brižne ale pej se nan bo en dan zbulšalo.«

»Bašta!« je zakričal Batič. »Jaz tjega ne bon več pošlušo.«

»Zakantajmo!« je predlagala Urša. (Tomšič 2019: 128–129.)

Prav nevsiljivo doziranje humorja Tomšičevo prozo odvrne od moraliziranja, hkrati pa kaže na zmožnost šavrinke skupnosti za preseganje konfliktov. Opisane tehnike, kako z dobro voljo, pesmijo in humorjem preseči situacije, ko so vprašanja pretežka, morda celo nerazrešljiva, pogledi pa različni, so tudi za bralce romana lahko dober zgled.

Istrani rešitev in uteho najdejo tudi v naravi, zato imajo živali in vsi naravni pojavi v njihovem življenju pomembno vlogo. V romanu jih najdemo tudi kot stilistično sredstvo, ne le pri naštevanju in drugih figurah, pač pa je tudi Tomšičeva **metaforika** pogosto povezana z njimi. Tako so zelo pogoste primere, kjer se živali, rastline in narava pojavijo kot primerjalne besede: rdeči v obraz kakor purani, drobcena kakor ena figica in bolj revna od cerkvene miši, bled kakor jutranje nebo.

Tudi med najpogostejšimi besedami v romanu³ se pojavita besedi, povezani z živalma, ki sta Šavrinkam najbližji: (kokošje) *jajce* in *osel*. Prvih pet, šest najpogosteje rabljenih polnopomenskih besed v romanu nam sploh pove skoraj vso zgodbo Šavrink: *Katina*, *rêči*, *imeti*, *iti*, *jajce*, *dati*, zato jih imamo lahko tudi za **ključne besede** romana. Pa poskusimo iz teh besed oziroma njim bližnjih pomenov oblikovati to zgodbo: poudarili smo že, kakšno vlogo imajo v Tomšičevem svetu ženske, še posebej osrednja oseba Katina, koliko jim pomeni komunikacija, kako malo in obenem veliko imajo, a se odločijo za pot, za jajčarstvo in dajanje, dajanje tega, kar imajo.

2.3 Poglobljanje teme – medkulturni vidiki

V tretjem koraku učne enote osnovno temo poglobljamo, širimo, dodajamo nove vidike in sorodne teme bodisi z novimi besedili in drugimi gradivi (avdio, video, spletnimi gradivi ipd.) bodisi z drugimi odlomki istega literarnega (ali neliterarnega) dela. Tako nam Tomšičev roman omogoča vpogled v odnose Istrank in Istranov z drugimi kulturami v Istri in s tem odpira možnost razprave o medkulturnih vidikih sodobnega življenja.

Interakcija in medsebojna pomoč romanesknih oseb namreč ni omejena samo na ozko šavrinsko skupnost, ampak je enaka tudi do Istranov v hrvaškem delu Istre in je možna

³ V sodelovanju z jezikovnim tehnologom Jernejem Vičičem smo iz besedišča romana *Šavrinke* oblikovali delovni korpus in nato izdelali frekvenčne liste posameznih leksemov. Poleg tega je bila opravljena primerjalna frekvenčna analiza besedišča romana s splošnim besediščem slovenskega jezika, kot ga izkazuje slovenski referenčni korpus FidaPLUS.

celo v odnosu do Ciganov. Nasploh v romanesknem dogajanju ni večjih medetničnih napetosti. Med slovenskimi in hrvaškimi Istrani kakor da ni nobenih razlik, med njimi obstajajo tesne vezi, stkane iz gostoljubja in naklonjenosti. Istrske gospodinje, ki jim Šavrinke pogosto pravijo kar tete, poskrbijo za hrano in prenočišče Šavrink, za slednje pa družine v osrednji Istri niso samo stranke, ampak prijatelji, tako jih večkrat tudi obdarujejo s kakim priboljškom iz Trsta. Med seboj se dobro poznajo, zaupajo si svoje vsakodnevne tegobe, izgube. Tu ne gre samo za trgovino, temveč za občutek, da živijo v istih življenjskih pogojih, isti revščini, istem trudu za preživetje. Za medsebojno pomoč in prijateljstvo ni nobenih ovir, meja, njihove sorodne narečne govornice se spontano in naravno prepletajo, sporazumevanje poteka brez vsakršnih težav, jezikovnih razlik očitno niti ne opazijo oziroma o njih ne razmišljajo. Tako je v primeru, ko pride Katina k teti Nini v okolico Buzeta. Katino razžalosti revščina, ki jo občuti povsod naokrog, a teta Nina z njo globoko sočustvuje.

Katini je šlo na jok, in klela je. Vse hkrati.

»Kaj je s tobom, mila moja?« jo je pozdravila teta Nina.

A Katina je odgovorila: »Znaš, Nina, tu življenje ni vrijedno, da ga živimo! Buljše be blo, da mreemo.«

»Eh, eh, kakova se mi danas, Katinica! Kaj te je san vrag srečo?«

»Bug me nanka ni mogo, zakaj na tje zemle ga ni, ga ni blo en ga ne bo,« je odgovarjala.

Teta Nina se je kar prekrizala. Potem se je zazrla v njen obraz in je molčala. V hipu je začutila vse to, kar je nocej mučilo ubogo Katino. (Tomšič 2019: 87.)

Učenci na tem mestu lahko opazujejo razlike in podobnosti v slovenskem istrskem narečju Katine in hrvaškem istrskem narečju tete Nine ter enako soobčutenje sveta obeh istrskih žensk. Tako v romanu tudi niso v ospredju nekatere kulturne razlike, ki se jih protagonisti očitno zavedajo, a jih nikoli ne problematizirajo, temveč zelo naravno sprejemajo. Tako je v poglavju *Bare in Munič* lepo izpostavljen različen odnos do svetnikov; dol v Istro se ne hodi po jajca na praznični dan sv. Roka, a Bepina se kljub Katininemu opozorilu odpravi tja:

Bepina je šla dalje, od hiše do hiše. Obiskala je Sergobane, Sovinjak, Sirotiće, Čunjce, Matiško, Senj, Barušiče, Ščulce ... in vse tako okrog, dokler se ni proti večeru približala Pengarom. Povsod je kaj dobila, ali skoraj povsod so ji zamerili, ker jih je motila na dan sv. Roka, ki je zaščitnik živali, živali pa pomenijo kmetu mnogo, prav toliko kot zemlja. Pravzaprav več; zemlja je mrtva, blágo pa je živo in se da z njim pogovarjati. Krava čuti s človekom, z volom se je mogoče pogovarjati, z mušo prav tako. Kmet se muči, blágo se muči. Živita pod isto streho, in kar zadene gospodarja, škodi tudi kravi, svinji ali volu.

V Marčenigli so ji celo rekli:

»Bepina, da te ni sran! Znaš, da je danaska sveti dan, a ti hodiš ukula kako prez duše. Če te Boh kaznit.« (Tomšič 2019: 242–343.)

Sledi moralna izravnava, Bepini še isti dan umre njena muša, kar kaže na to, da niso tako pomembne kulturne razlike, kolikor je pomembno upoštevanje le-teh.

Bolj kot razlike so opazne sorodnosti celotnega istrskega podeželja in ena od teh je tudi odnos do živali, ki vsem Istranom pomenijo neprecenljivo pomoč pri njihovih kmečkih opravilih. Šavrinka je še posebej navezana na osla. Ta pristen odnos do živali in narave nasploh je nekaj, kar Šavrini delijo tudi s Cigani. Teh se sicer včasih bojijo zaradi njihove nepredvidljivosti, pa vendar Katina svojega prvega osla dobi v dar prav od Cigana Gorgoša, ki nastopa kot njen dobrotnik, čeprav je tudi slepar.

Nekoliko drugačen pa je odnos do karabinjerjev in italijanske oblasti nasploh, četudi Šavrinke in Šavrini živijo v svetu, ki ni političen (Čebren 1997). Politično je vedno povezano s socialnim, oblasti so izven njihovega sveta, a so krive predvsem za njihove težke socialne razmere. Le na nekaj mestih na dan privre nezadovoljstvo s pritiski, ki jih doživljajo kot Slovenci, ki se morajo prilagajati italijanskemu jeziku in kulturi. Tako se Katina med prenočevanjem na poti obremenjuje s skrbmi zaradi pomanjkanja, tem pa se pridruži še skrb za hčerko, ki ima težave v šoli zaradi nepoznavanja italijanskega jezika:

A Katina še nekaj časa ni mogla zadremati. Skrbi so se ji motale po glavi in jo mučile: Kako bo prodala junico? Kaj naj stori z oslom, ki je že star? Bo treba kupiti obleko za drugega sina, čevlje za Marijico ... Zadnjič se je uštel pri platnu, preveč je dala zanj, premalo iztržila. Sto lir je šlo za davke. Učiteljica se je pritožila, da se Marija noče učiti, da nagaja. Zaprla je otroka v klet, ker ni naredil naloge. Šele ob mraku je prišla revica domov. Kako pa naj se uči jezika, ki ga ne zna od rojstva? In kdo jih je klical, da so prišli sem?! A zakaj se oni ne učijo po naše? In zakaj se morata učiti Marko in Marijica po njihovo? Ja, če bo hodila v Trst, ji bo koristilo, to je res. Če ne bo znala govoriti po italijansko, kako bo prodajala?! (Tomšič 2019: 189.)

Politično dogajanje v času fašistične oblasti je omenjeno samo tedaj, ko se koga od protagonistov nesreča neposredno dotakne. V takih trenutkih se sproži upor, tiha mržnja, ki se kdaj pokaže v trmastem upiranju karabinjerjem, kdaj pa samo v obliki uporne misli:

»Da son jas moški, zela ben šklop i ben šla i ben strejala te karabinjere i se one ki nas tlačijo.« (Tomšič 2019: 215.)

Zanimivo je, da so nosilke upora bolj ženske kot moški, čeprav tudi samo s svojo vztrajno in neomajno držo, bodisi doma bodisi na svoji stalni poti. Tako so glavne protagonistke v istrski skupnosti ženske in ženske so lahko v Tomšičevi viziji, ki jo prinaša roman, nosilke družbe nasploh. Ta zadnji, širši medkulturni vidik, vidik ženske in moške kulture, ki je izražen že v naslovu romana z žensko obliko za prebivalke Šavrinije, zato obdelamo v sklepnem koraku, v okviru katerega odpremo temo položaja žensk nekoč in danes.

2.4 Aplikacija teme – pogled na vlogo ženske v preteklosti in danes

V četrtem koraku učne enote v okviru modela TILKA povzemamo osrednjo temo na način, da učence usmerjamo v samostojno raziskovanje in nadaljnje delo v povezavi z obravnavano temo. Ko želimo v tem koraku povzeti osrednjo temo romana *Šavrinke* in jo obenem aktualizirati, ne moremo mimo vprašanja, kako mladi vidijo slovensko družbo in druge sodobne družbe z vidika položaja žensk v družbi. Tako lahko opazujemo ustroj nekdanje zahodne patriarhalne družbe v primerjavi z družbo 20. stoletja, ko so se začele uveljavljati nekatere osnovne človekove pravice žensk (volilna pravica žensk, ekonomska neodvisnost idr.).

Na tem mestu se lahko skupaj z učenci vprašamo, katere življenjske okoliščine so pripeljale do tega, da je istrska ženska prevzela glavno breme družinske ekonomije in se s tem namenom podala v svet, vsaj v bližnje okolje Istre in Trsta – podobno kot so aleksandrinke s severne Primorske iz istih razlogov odhajale vse do Egipta – medtem ko je moški pretežno ostajal doma ter skrbel za zemljo in otroke. Ženske na njihovi poti ni ustavila niti nosečnost in Tomšičeva zmožnost za popolno vživetje v istrskega človeka, tako v moškega kot v žensko dušo in telo, se kaže tudi skozi zelo doživeto opisan prizor, ko Katina, v bolečinah zaradi visoke nosečnosti, ne ve, kako bi odložila svoj plenjer z glave.

V osmem mesecu nosečnosti se je še vedno potikala okoli Lozičev, Senja, Gregoričev, Sv. Donata ...

Bilo je proti koncu meseca maja, ko je zemlja omamno dehtela po novem, bujnem življenju. Vse je bilo zeleno, razcvetelo in vse je pelo, vriskalo in hitelo proti nebu, kar naprej nekam gor, gor ... Otrok v njej je brcal, se obračal, prekopicaval. Mučil se je, kakor se je mučila ona, in je protestiral. Kajti Katina je nesla na glavi poln plenjer jajc, bilo jih je okoli štiristo. Že dve uri je hodila in bližala se je Martinčičem, kjer je pustila osla. Komaj komaj je hodila, vse jo je bolelo, razen tega je zdaj bilo že toplo in namučila jo je vročina. Pot ji je polzel po hrbtu in kapljice so se ji zlivale za vrat. Bila je vsa zaripla od napora in začutila je, da ne bo vzdržala. Ne bo in ne bo, kajti kar je preveč, je preveč, in tokrat je precenila svoje moči. Postalo jo je strah, groza jo je objela:

»Kaku bon dala z glave plenjer te, ki ni žive duše? Ku mi pade iz rok, ku mi spodrsne ...«

Postala je ob robu bele ceste in počasi dvignila roke proti plenjerju. Visok trebuh jo je oviral, roke pa so bile slabe, nobene moči ni bilo v njih. Poskusila je dvigniti košaro, prijela je za rob in se napela. Ostra bolečina jo je presekala. Od vsega hudega je zajokala. In ko je bila stiska najhujša in se ji je zdelo, da ni drugega izhoda, kakor da zvrne plenjer v hrib, je zaslišala za sabo globok moški glas:

»Šavrinkica, počakaj, čon ti pomuč!«

Bil je buzetški puštin Lakošeljac. (Tomšič 2019: 72.)

Obenem lahko v romanu *Šavrinke* opazujemo nekatere tradicionalne vrednote in predvsem življenje v sožitju z naravo. Prav pametna in sočutna Katina, glavna protagonistka

romana, ki je kljub nenehnim skrbem zaradi vseprisotne revščine in preživljanja lastne družine najbolj pomirjena sama s sabo, predstavlja za šavrinsko skupnost pravi moralni kompas. Šavrinke namreč živijo v krščanski veri in se obenem počutijo eno z naravo, zaradi česar ohranjajo zaupanje, da je vse tako, kot mora biti. Zanje je prava rešitev le vztrajanje v moralni drži, na poštenu poti, brez pretiranih pričakovanj.

Istrska ženska med obema vojnama 20. stoletja je torej kljub nekaterim očitnim emancipatornim težnjam ostajala vpeta v tradicionalni družbeni ustroj. Tu lahko učence spodbudimo k branju še Tomšičevega romana *Zrno od firmentona*, ki predstavlja neke vrste nadaljevanje Šavrink in govori o spremembah družbenega sistema po 2. svetovni vojni ter na novo prevprašuje vlogo ženske v družbi. Prav tako se lahko s pomočjo različne strokovne literature učenci samostojno poučijo o spreminjanju položaja žensk skozi čas, predstavijo človekove pravice žensk v današnji družbi in razpravljajo o različni vlogi žensk v različnih kulturah. Za zaključek učne enote lahko na osnovi poznavanja romana Šavrinke in obravnavane tematike v esejski obliki napišejo, o čem bi govoril roman, ki bi ga oni sami napisali o sodobni ženski danes.

3 Zaključek

Šavrinska ženska je torej skrb zase in za drugega, pomirjenost in hkratna razprtost, na eni strani avtonomnost, na drugi sodelovanje, ustaljenost in nenehno potovanje tudi čez kulturne, etnične, jezikovne meje. Bi lahko bila identiteta šavrinske ženske, ves čas mobilne in zelo stabilne obenem, ob ustreznih umestitvi v okvir sodobnih človekovih pravic, model tudi za medkulturno sobivanje v sodobni večkulturni družbi, še posebej v obmejnih regijah? Bi z ustrežno predstavitvijo tega Tomšičevega romana pri pouku lahko učencem pokazali stik z narečji in različnimi kulturami kot vrednoto sodobne družbe?

Cilj obravnave tega romana po učnem modelu TILKA naj bi vsekakor poglobil ne le poznavanje Tomšičeve literature, razumevanje istrske in regionalne književnosti ter vloge narečja v leposlovju, pač pa tudi usposobil učence za razpravljanje o medkulturnih odnosih in položaju žensk v družbi. Kritični razmislek, usvajanje nekaterih jezikovnih vzorcev in spodbuda k branju in ukvarjanju z aktualnimi vprašanji tudi v prihodnje, so cilji pouka, ki pomenijo dolgoročno naložbo v boljšo družbo.

VIRI IN LITERATURA

BERNE, Eric, 1964: *Games people play: the psychology of human relationships. Basic handbook of transactional analysis*. New York: Ballantine Books.

BERNE, Eric, 2007: *Katero igro igraš: temeljna knjiga o psiholoških igrah v medčloveških odnosih*. Prev. Martin Bertok. Ljubljana: Sinesis.

- ČEBRON, Jasna, 1997: Lo scrittore istriano Marjan Tomšič. Predgovor. Marjan Tomšič: *Le Saurine*. Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, ZRS Koper. 7–13.
- ČOK, Lucija (ur.), 2006: *Bližina drugosti*. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.
- KARPMAN, Stephen B., 1968: Fairy tales and script drama analysis. *Transactional analysis bulletin* 7/26. 39–43.
- MIKOLIČ, Vesna, 2004: *Jezik v zrcalu kultur*. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.
- MIKOLIČ, Vesna, 2016a: *Ethnic identity and intercultural awareness in modern language teaching: Tilka model for ethnic conflicts avoidance*. Hauppauge, New York: Nova Science Publishers.
- MIKOLIČ, Vesna, 2016b: Medkulturno poučevanje jezika in književnosti po modelu TILKA. *Slovenščina v šoli* 19/3–4. 2–17.
- MIKOLIČ, Vesna, 2019: Vizija dobrih Šavrinke. Spremnna beseda. Marjan Tomšič: *Šavrinke*. Ljubljana: Beletrina. 413–442.
- MIKOLIČ, Vesna (v tisku): *S Tilko v svet jezika. Priročnik za učitelje*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta, Koper: ZRS Koper.
- MIKOLIČ, Vesna, MARC BRATINA, Karin, 2009: Različni pristopi k medkulturni zmožnosti. Veronika Tašner (ur): *Brez spopada: kultur, spolov, generacij*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta. 43–56.
- MOUNTAIN, Anita, DAVIDSON, Chris, 2011: *Working together: organizational transactional analysis and business performance*. Burlington: Gower Publishing Ltd.
- STEINER, Claude, 1994: *Scripts people live: transactional analysis of life scripts*. London: Grove Press.
- TOMŠIČ, Marjan, 2019: *Šavrinke*. Ljubljana: Beletrina.